

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISHDA MENTORLIK FAOLIYATINING ILMIY-METODIK ASOSLARI

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НАСТАВНИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF MENTORING IN DEVELOPING THE PEDAGOGICAL SKILLS OF PROSPECTIVE TEACHERS

Ahadova Muhayyo Nabi qizi

Osiyo Xalqaro universiteti “Pedagogika” mutaxassisligi

birinchi bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda mentorlik faoliyatining nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Mentorlik faoliyatining maqsadi, vazifalari, tamoyillari, tarkibiy komponentlari va amalga oshirish bosqichlari tizimlashtirilgan. Mentorlikning individual maslahat, kuzatish, birgalikda dars loyihalash, reflektiv tahlil va elektron mentorlik kabi shakllaridan foydalanish imkoniyatlari ochib berilgan. Tadqiqot natijasida mentorlikni bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy shakllanishini qo‘llab-quvvatlovchi tizimli pedagogik jarayon sifatida tashkil etish bo‘yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и методические основы наставнической деятельности в развитии педагогического мастерства будущих учителей. Систематизированы цели, задачи, принципы, структурные компоненты и этапы реализации наставничества. Раскрыты возможности использования таких форм наставничества, как индивидуальное консультирование, наблюдение, совместное проектирование уроков, рефлексивный анализ и электронное наставничество. По результатам исследования разработаны научно-методические рекомендации по организации наставничества как системного педагогического процесса, направленного на поддержку профессионального становления будущих учителей.

Annotation: This article examines the theoretical and methodological foundations of mentoring in the development of prospective teachers' pedagogical skills. The objectives, tasks, principles, structural components, and implementation stages of mentoring are systematized. The article explores the potential of various mentoring practices, including individual consultation, observation, collaborative lesson planning, reflective analysis, and e-mentoring. Based on the study, methodological

recommendations are developed for organizing mentoring as a systematic pedagogical process that supports the professional development of prospective teachers.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchi, pedagogik mahorat, mentorlik, mentor, mentee, kasbiy kompetentlik, pedagogik refleksiya, metodik tayyorgarlik, kasbiy rivojlanish, pedagogik amaliyot, individual ta'lim trayektoriyasi.

Ключевые слова: будущий учитель, педагогическое мастерство, наставничество, профессиональная компетентность, педагогическая рефлексия, методическая подготовка, профессиональное развитие.

Keywords: prospective teachers, pedagogical skills, mentoring, professional competence, pedagogical reflection, methodological preparation, professional development.

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan yangilanishlar o'qituvchining kasbiy faoliyatiga qo'yiladigan talablarni ham o'zgartirmoqda. Zamonaviy pedagog nafaqat o'z fanini chuqur bilishi, balki o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishi, ta'lim jarayonini samarali tashkil etishi, pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishi, raqamli vositalardan oqilona foydalanishi va o'z faoliyatini muntazam tahlil qilib borishi lozim. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilan bir qatorda ularni real pedagogik vaziyatlarda qo'llash imkoniyatlarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur muammoni hal etishda mentorlik faoliyati istiqbolli pedagogik mexanizmlardan biri hisoblanadi. Mentorlik tajribali pedagogning bo'lajak o'qituvchiga kasbiy rivojlanish jarayonida maqsadli ko'mak ko'rsatishi, amaliy tajribasini baham ko'rishi, individual maslahat berishi va mustaqil pedagogik faoliyatga tayyorlanishini qo'llab-quvvatlashini anglatadi. Mentorlik oddiy maslahat berish bilan cheklanmaydi, balki kuzatish, hamkorlikda rejalashtirish, amaliy faoliyat, tahlil, refleksiya va qayta takomillashtirishni o'z ichiga oladi.

Shundan kelib chiqib, bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda mentorlik faoliyatining ilmiy-metodik asoslarini aniqlash, uning tarkibiy tuzilmasini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini asoslash mazkur maqolaning dolzarb ilmiy muammosi hisoblanadi.

Pedagogik mahorat va mentorlik faoliyatining nazariy asoslari

Pedagogik mahorat o'qituvchining kasbiy bilimlari, pedagogik qobiliyatlari, metodik tayyorgarligi, muloqot madaniyati, ijodkorligi va o'z faoliyatini tahlil qilish qobiliyati o'zaro uyg'unlashgan murakkab kasbiy sifat sifatida namoyon bo'ladi. U faqat fan mazmunini bilish yoki darsni tashkil etish texnikasini egallash bilan cheklanmaydi.

Pedagogik mahoratning muhim jihati uning faoliyat davomida takomillashib borishidir. Bo'lajak o'qituvchi oliy ta'lim jarayonida pedagogika, psixologiya, fan

metodikasi va ta'lim texnologiyalari bo'yicha bilimlarni egallaydi. Ushbu bilimlar pedagogik amaliyotda sinovdan o'tkazilib, real vaziyatlar bilan bog'langandagina kasbiy tajriba shakllana boshlaydi. Shu sababli kasbiy tayyorgarlikning nazariy va amaliy qismlari o'rtasida izchil bog'liqlikni ta'minlash zarur.

Pedagogik mahoratni quyidagi o'zaro bog'liq komponentlar orqali tavsiflash mumkin:

Birinchidan, motivatsion-qadriyatli komponent. Bu komponent bo'lajak o'qituvchining kasbga munosabati, pedagogik faoliyatga qiziqishi, kasbiy mas'uliyati, o'z ustida ishlashga intilishi va ta'lim oluvchilarning rivojlanishiga mas'uliyat bilan yondashishini ifodalaydi.

Ikkinchidan, kognitiv komponent. U pedagogika, psixologiya, o'qitiladigan fan va uni o'qitish metodikasiga oid bilimlarni, shuningdek, zamonaviy ta'lim yondashuvlari va baholash tamoyillarini bilishni qamrab oladi.

Uchinchidan, amaliy-faoliyatli komponent. Mazkur komponent darsni loyihalash, ta'lim metodlarini tanlash, o'quvchilar bilan muloqot qilish, o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish, sinfni boshqarish va ta'lim natijalarini baholash ko'nikmalarini ifodalaydi.

To'rtinchidan, kommunikativ komponent. Bu pedagogik muloqotni tashkil etish, faol tinglash, fikrni aniq ifodalash, qayta aloqa berish, nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal etish va hamkorlik muhitini yaratish qobiliyatidir.

Beshinchidan, reflektiv-innovatsion komponent. U o'z faoliyatining kuchli va takomillashtirilishi zarur jihatlarini aniqlash, xatolar sabablarini tahlil qilish, kasbiy maqsadlarni yangilash hamda yangi metod va texnologiyalarni asosli qo'llashni qamrab oladi.

Mazkur komponentlar bir-biridan ajralgan holda emas, balki yaxlit tizim sifatida rivojlanadi. Masalan, darsni samarali tashkil etish uchun metodik bilimning o'zi yetarli bo'lmaydi. O'qituvchi o'quvchilarning holatini kuzatishi, muloqotni boshqarishi, ta'lim natijalarini tahlil qilishi va zarur hollarda o'z strategiyasini o'zgartirishi kerak. Mentorlik faoliyati ana shu komponentlarning o'zaro uyg'un rivojlanishiga ko'maklashadi.

Mentorlikning samarasi mentorning tajribasi bilangina belgilanmaydi. Mentee faol ishtirok etishi, o'z oldiga aniq maqsad qo'yishi, tavsiyalarni tahlil qilishi va o'zgarishlarni amaliyotda sinab ko'rishi lozim. Demak, mentorlikning asosiy didaktik xususiyati tayyor bilimlarni uzatishdan ko'ra, kasbiy faoliyatni birgalikda anglash va mustaqil rivojlanishni rag'batlantirishdan iborat.

Mentorlik faoliyatini tizimli tashkil etish uchun uning maqsadi, mazmuni, amalga oshirish mexanizmlari va natijalarini o'zaro bog'lovchi metodik model zarur. Shu asosda bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishga yo'naltirilgan

mentorlik modelini maqsadli, mazmuniy, jarayonli va diagnostik-natijaviy komponentlardan tashkil topgan tizim sifatida taklif etish mumkin.

1-rasm. Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda mentorlik faoliyati modeli

Modelning ilmiy-metodik ahamiyati mentorlikni alohida tadbirlar yig'indisi sifatida emas, balki maqsad, mazmun, amaliy faoliyat, refleksiya va diagnostika o'rtasidagi funksional bog'liqlikka ega pedagogik tizim sifatida tashkil etish imkoniyatini yaratishidir.

Mentorlik jarayonining samaradorligi uning izchil tashkil etilishi, mentor va mentee o'rtasidagi vazifalarning aniq belgilanishi hamda har bir bosqichda qayta aloqaning mavjudligiga bog'liq.

Birinchi bosqich — diagnostik-tahliliy bosqich: Ushbu bosqichda bo'lajak o'qituvchining mavjud bilimlari, amaliy ko'nikmalari, kasbiy qiziqishlari va rivojlanish ehtiyojlari aniqlanadi. Buning uchun suhbat, o'z-o'zini baholash, dastlabki dars loyihasini tahlil qilish, mikroo'qitish va kuzatuv usullaridan foydalanish mumkin.

Masalan, talaba dars maqsadini belgilash va mavzuni tushuntirishda yaxshi natija ko'rsatishi, biroq savol-javobni tashkil etish yoki formatif baholashda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Bunday vaziyatda mentor barcha ko'nikmalarni bir vaqtning o'zida rivojlantirishga urinish o'rniga, dastlab ustuvor ehtiyojlarni aniqlaydi.

Ikkinchi bosqich — loyihalash va rejalashtirish bosqichi: Mazkur bosqichda kasbiy rivojlanish maqsadlari, bajariladigan vazifalar, foydalaniladigan metodlar va kutiladigan natijalar aniqlashtiriladi. Reja qisqa muddatli, kuzatish mumkin bo'lgan va amaliy faoliyatda tekshiriladigan maqsadlarga asoslanishi kerak.

Masalan, “pedagogik mahoratni oshirish” umumiy maqsad bo'lsa, “dars davomida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rag'batlantiruvchi kamida uch turdagi savoldan foydalanish va natijalarni tahlil qilish” aniqroq kasbiy vazifa hisoblanadi.

Mentor mazkur bosqichda dars ishlanmasini takomillashtirish, ta'lim metodlarini tanlash, baholash mezonlarini ishlab chiqish va dars vaqtini rejalashtirish bo'yicha maslahat beradi. Biroq yakuniy metodik qarorlarni qabul qilish jarayonida menteening faol ishtiroki ta'minlanadi.

Uchinchi bosqich — amaliy faoliyat va hamkorlik bosqichi: Bu bosqich mentorlikning markaziy qismi hisoblanadi. Bo'lajak o'qituvchi mentor kuzatuvda dars o'tadi, mikroo'qitish mashg'ulotlarini bajaradi, o'quv topshiriqlarini ishlab chiqadi va pedagogik vaziyatlarni hal etishga harakat qiladi.

Mentorlik samaradorligini aniqlash uchun bo'lajak o'qituvchining kasbiy rivojlanishini kuzatish va baholash mezonlari ishlab chiqilishi lozim. Baholash faqat yakuniy dars natijasiga emas, balki rivojlanish jarayoni, kasbiy qarorlarning asoslanganligi va mustaqil ishlash qobiliyatiga ham qaratilishi zarur.

Quyidagi diagnostik mezonlar taklif etiladi.

1. Motivatsion-mezon. Kasbiy faoliyatga qiziqish, pedagogik mas'uliyat, o'z ustida ishlashga intilish va rivojlanish maqsadlarini belgilash qobiliyati.

2. Kognitiv-mezon. Pedagogik, psixologik va metodik bilimlarni egallash, ta'lim maqsadlarini tushunish hamda metodik qarorlarni nazariy jihatdan asoslash qobiliyati.

3. Amaliy-faoliyatli mezon. Darsni rejalashtirish, ta'lim metodlarini tanlash, o'quvchilar faolligini boshqarish, baholashni tashkil etish va pedagogik vaziyatlarda samarali yechim topish qobiliyati.

4. Kommunikativ-mezon. O'quvchilar, mentor va hamkasblar bilan samarali muloqot qilish, faol tinglash, tushunarli ko'rsatmalar berish va konstruktiv qayta aloqa bilan ishlash qobiliyati.

5. Refleksiv-innovatsion mezon. O'z faoliyatini tahlil qilish, xatolar sabablarini aniqlash, tavsiyalar asosida darsni takomillashtirish va yangi metodlarni maqsadga muvofiq qo'llash qobiliyati.

Mentorlik faoliyatini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-metodik tavsiyalar

Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda mentorlik faoliyatining imkoniyatlaridan to'liq foydalanish uchun oliy ta'lim muassasasi, kafedra, amaliyot rahbari va mentor o'rtasidagi hamkorlikni tizimli yo'lga qo'yish zarur.

Birinchidan, pedagogik amaliyot boshlanishidan oldin har bir talabaning kasbiy rivojlanish ehtiyojlarini aniqlash va individual mentorlik rejasini ishlab chiqish lozim. Rejada rivojlantiriladigan kompetensiyalar, amaliy vazifalar, maslahat uchrashuvlari va baholash mezonlari ko'rsatilishi kerak.

Ikkinchidan, mentorlik faoliyatida kuzatuv va refleksiya siklidan foydalanish maqsadga muvofiq. Ushbu sikl darsni rejalashtirish, amaliy faoliyatni kuzatish, dalillarga asoslangan tahlil, takomillashtirish vazifasini belgilash va qayta sinab ko'rish bosqichlarini qamrab oladi. Mazkur yondashuv bo'lajak o'qituvchining bir darsdan keyingi darsga o'tish jarayonida o'zgarishlarni ongli ravishda amalga oshirishiga yordam beradi.

Uchinchidan, mentorlar faoliyatini faqat talabaning yakuniy bahosi bilan o'lchash maqsadga muvofiq emas. Mentorning kasbiy rivojlanishga qo'shgan hissasi, qayta aloqa sifati, individual yondashuvi va talabaning mustaqilligini rivojlantirishga qaratilgan faoliyati ham e'tiborga olinishi lozim.

To'rtinchidan, mentorlikda raqamli portfolio va refleksiv kundalikdan foydalanish mumkin. Portfolio tarkibiga dars ishlanmalari, ishlab chiqilgan topshiriqlar, kuzatuv natijalari, mentor tavsiyalari va talabaning o'z-o'zini tahlil qilish yozuvlari kiritiladi. Bu vositalar kasbiy rivojlanish dinamikasini ko'rish va keyingi vazifalarni belgilashga yordam beradi.

Beshinchidan, mentorlikning fanlar kesimidagi xususiyatlarini hisobga olish zarur. Masalan, kimyo o'qituvchilarini tayyorlashda laboratoriya xavfsizligi, tajribalarni didaktik loyihalash, kimyoviy tushunchalarni modellashtirish va eksperimental natijalarni tahlil qilish ko'nikmalari muhim bo'lsa, boshqa fanlarda tegishli amaliy kompetensiyalar ustuvor bo'lishi mumkin.

Oltinchidan, mentorlik jarayonida kasbiy etika, teng munosabat, maxfiylik va o'zaro hurmat talablariga rioya qilinishi kerak. Talabaning xatolari uni kamsitish yoki jazolash vositasi sifatida emas, balki kasbiy rivojlanish uchun tahlil qilinadigan holat sifatida ko'rilishi lozim.

Yettinchidan, mentorlik modelining amaliy samaradorligini tekshirish uchun oliy ta'lim muassasalari va pedagogik amaliyot bazalarida tajriba-sinov tadqiqotini tashkil etish tavsiya etiladi. Bunda dastlabki diagnostika, mentorlik dasturini amalga oshirish, oraliq monitoring va yakuniy baholash bosqichlari belgilanadi. Tajriba natijalari pedagogik mahorat mezonlari bo'yicha tahlil qilinib, zarur hollarda model mazmuniga tuzatishlar kiritiladi.

Mazkur tavsiyalar mentorlikni alohida maslahatlar majmuasi sifatida emas, balki bo'lajak o'qituvchining kasbiy rivojlanishini rejalashtirish, qo'llab-quvvatlash, tahlil qilish va takomillashtirishga yo'naltirilgan uzluksiz jarayon sifatida tashkil etishga xizmat qiladi.

Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda mentorlik faoliyatining nazariy-metodik asoslarini tahlil qilish quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini berdi.

Birinchidan, pedagogik mahorat nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar, kommunikativ qobiliyatlar, kasbiy qadriyatlar va refleksiv faoliyatning uyg'unligida shakllanadigan murakkab kasbiy sifatdir. Shu bois uni rivojlantirishda nazariy ta'lim, amaliy faoliyat, qayta aloqa va mustaqil tahlilni integratsiyalash zarur.

Ikkinchidan, mentorlik tajribali pedagogning bo'lajak o'qituvchiga individual ehtiyojlarini aniqlash, amaliy faoliyatini kuzatish va refleksiyasini tashkil etish orqali tizimli yordam ko'rsatishidir. Uning asosiy vazifasi mustaqil pedagogik fikrlash va asoslangan qaror qabul qilishni rivojlantirishdan iborat.

Uchinchidan, mentorlikning maqsadli, mazmuniy, jarayonli va diagnostik-natijaviy komponentlardan iborat modeli taklif etildi. Model dastlabki diagnostika, individual rivojlanish rejasi, amaliy faoliyat, refleksiv tahlil va takroriy diagnostikaning uzviyligini ta'minlaydi.

To'rtinchidan, mentorlik samaradorligining muhim shartlari sifatida mentoring metodik tayyorgarligi, o'zaro ishonch, pedagogik amaliyot bilan integratsiya, individual rivojlanish rejasi, muntazam qayta aloqa va raqamli vositalardan foydalanish belgilandi.

Beshinchidan, pedagogik mahoratni baholash uchun motivatsion, kognitiv, amaliy-faoliyatli, kommunikativ va refleksiv-innovatsion mezonlarga asoslangan diagnostik yondashuv taklif etildi. Uning samaradorligini aniqlash indikatorlar va baholash vositalarini empirik tekshirishni talab etadi.

Oltinchidan, oliy ta'lim muassasasi va pedagogik amaliyot bazasi hamkorligini kuchaytirish, mentorlarning metodik tayyorgarligini oshirish hamda natijalarni dalillarga asoslangan diagnostika orqali baholash bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, mentorlik bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirish, nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlash hamda mustaqil va refleksiv faoliyatini shakllantirishning muhim metodik mexanizmidir. Taklif etilgan model samaradorligini tasdiqlash uchun uni tajriba-sinovdan o'tkazish va natijalarni statistik tahlil qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kram K. E. Mentoring at Work: Developmental Relationships in Organizational Life. Glenview, IL: Scott, Foresman, 1985.
2. Feiman-Nemser S. From Preparation to Practice: Designing a Continuum to Strengthen and Sustain Teaching // Teachers College Record. 2001. Vol. 103, No. 6. P. 1013–1055.

3. Hobson A. J., Ashby P., Malderez A., Tomlinson P. D. Mentoring Beginning Teachers: What We Know and What We Don't // Teaching and Teacher Education. 2009. Vol. 25, No. 1. P. 207–216.
4. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London: Routledge, 2009.
5. Schön D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York: Basic Books, 1983.
6. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
7. Darling-Hammond L., Hyler M. E., Gardner M. Effective Teacher Professional Development. Palo Alto, CA: Learning Policy Institute, 2017.
8. Ingersoll R. M., Strong M. The Impact of Induction and Mentoring Programs for Beginning Teachers: A Critical Review of the Research // Review of Educational Research. 2011. Vol. 81, No. 2. P. 201–233.
9. European Commission. Supporting Teacher Competence Development for Better Learning Outcomes. Brussels: European Commission, 2013.
10. OECD. Teachers Matter: Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers. Paris: OECD Publishing, 2005.